

НАШІ ПУБЛІКАЦІЇ

Олександр Ткачук, доц. (Тернопіль)

УДК 82-1.09.27

ББК 83.3 (4УКР)

Філософія та етика Тараса Шевченка в літературно-критичному дискурсі Володимира Винниченка

Досліджується стаття Володимира Винниченка «Філософія й етика Тараса Шевченка», присвячена феномену національного поета, розкрито його роль у формуванні нових цінностей особи, яка полягає в «цільній натурі», «гармонії тіла і душі, «гармонії світогляду і життя», «сталості світогляду». Звідси – його популярність серед народних мас. Адже поет сформулював нову гуманістичну концепцію людини.

Ключові слова: стаття, феномен поета, духовні цінності, нова етика, концепція людини.

Tkachuk O. Philosophy and ethics of Taras Shevchenko in literary criticism discourse by Vododymyr Vynnychenko

“Philosophy and ethics of Taras Shevchenko” article by Vododymyr Vynnychenko, which is dedicated to national poet phenomenon, is investigated in the article. His role in new values of a person development, which lies in “whole-heartedness”, “body and sole harmony”, “life and world view harmony” and “world view steadiness”, is revealed. Hence follows his popularity among ordinary people. The poet formulated new humanistic concept of a man.

Key words: article, poet phenomenon, spiritual values, new ethics and concept of human.

Исследуется статья Владимира Винниченка, в которой рассматриваются вопросы философии и этики, раскрыты феномен поэта, целостность природы, мировоззрения Шевченко, его роль в формировании новых ценностей личности. Обращается внимание на популярность национального пророка, который сформулировал новую гуманистическую концепцию человека.

Ключевые слова: статья, феномен поэта, духовные ценности, новая этика, концепция человека.

Побачив світ у Петербурзі «Кобзар» (1907, 1908, 1910), в якому було оприлюднено всі відомі на той час твори поета. Таке

видання було здійснене завдяки копіїткій праці Василя Домницького та Івана Франка. Популярність Шевченкові серед широкого кола читачів сприяли ювілейні 1911 і 1914 роки: відзначали п'ятдесятиріччя з дня смерті митця та сторіччя від дня його народження. Особливо резонансним явищем стала заборона царизмом шанування Шевченка в 1914 році. При цьому різні політичні сили прагнули «присвоїти» Кобзаря собі: твори Тараса Григоровича звучали зі сторінок багатьох часописів, друкувалися прокламації, статті, в яких були спроби визначити значення творчості Тараса Шевченка для формування національної самосвідомості мас, відродження народу, збагнути його народну, національну самотність і загальнолюдське значення творів.

Не обминув своєю увагою постаті Тараса Шевченка часопис «Дзвін. Літературно-науково-артистичний журнал-місячник» (1913 – 1914). Вийшло 18 чисел. Це був орган УСДРП, в якому співпрацювали соціалісти різних політичних переконань: А.Луначарський, Д.Донцов, Л.Юркевич, В.Левинський та інші. Редагували часопис С.Черкасенко, І.Ващенко, В.Преподобний. Позитивним аспектом у діяльності журналу було залучення багатьох тодішніх українських письменників, які оприлюднили свої твори на його сторінках. Тут опублікували свої твори Микола Вороний («Співи старого міста»), Григорій Чупринка («Сполох»), Христя Алчевська, Леся Українка («Орґія», «Айша та Мохаммед»), Олександр Олесь (поезії), Наталя Романович-Ткаченко («Будиночок над кручею»), Надія Кибальчич («За високим тином»), Степан Васильченко («Хмаринка»), Володимир Винниченко (романи «По-свій», «Божки», оповідання) та інші.

У ювілейний рік Тараса Шевченка на сторінках журналу побачила світ низка статей про життєвий та творчий шлях Тараса Шевченка. Мали резонанс праці Анатолія Луначарського («Шевченко і Драгоманов»), Спиридона Черкасенка («Прометеїзм у творчості Шевченка»), Д.Антоновича («Естетичне виховання Шевченка», «Обговорення проектів пам'ятника Шевченкові»), Л.Юркевича («Заборонене світо»). Володимир Винниченко у своїх статтях так само прагнув представити своє бачення творчості поета: «Геній України», «Філософія, етика Шевченка».

Стаття Володимира Винниченка «Філософія й етика Шевченка» (Дзвін. – 1913. – № 2. – С. 88 – 93) – це промова

письменника на літературному вечорі з нагоди 51 роковин смерті поета. Це визначає її стильову палітру, розраховану на рецепієнта як співбесідника, слухача його рефлексій над роллю Кобзаря, яку він відіграє в історичній долі України, формуючи нового читача, борця з неправдою і злом. Злободенність порушених проблем Шевченком, вагомість творів та ідей людинолюбства поета не гаснуть з часом після смерті митця. Промовець спостеріг, що на Шевченкові літературні вечори приходить широке коло шанувальників, представників різних суспільних станів: це не тільки інтелігенція, але й пани, селяни, робітники, поліцейські урядники. Така популярність Тараса Шевченка полягає в його *«цільній натурі»*, *«гармонії тіла й душі, гармонії світогляду і життя»*, у *«сталості світогляду»*, гуманістичній концепції людини. Міркуючи над феноменальністю природи автора *«У наших раї, на землі»*, його впливу на загал промовець вибудовує контекст, зіставляючи його з Сократом, Львом Толстим. Якщо античному філософові люди вірили так, як нікому, то Льву Толстому не довіряли, адже він *«не завжди жив так, як говорив. Він навіть сам казав: «Робіть не так, як я роблю, а як я говорю. Йому не вірили, критикували його»*. Толстой, збагнувши дуальність свого світосприймання і позиції, прагнучи до *«гармонії життя і розуму»* в останні роки свого життя *«вибухає»*, немов виломлюється зі свого середовища, *«кидає родину, все, до чого звик і їде жити й робити так, як він говорив»*. Такі зіставлення Винниченкові потрібні не для того, щоб одного митця піднести над іншим, а для підкреслення неповторності етико-моральних пошуків художників слова, прагнення до єдності слова і діла. Втеча Льва Толстого з Ясної Поляни збудоражила Росію, яка замислилась над вчинком *«сучасного пророка»*.

Рецептивна стратегія Володимира Винниченка зумовлена прагненням підкреслити *філософію стоїцизму Шевченка*, його *«героїчну, мовчазну, стихійну силу»*, яку народний поет черпав серед народу, зокрема селянства: *«Селянство найбільш гармонійна частина нашого суспільства. Селянин думає так, як живе. Вся філософія його, мораль, звичаї – все випливає з життя і знов зливається з життям»*. На думку письменника, Тарас Шевченко як особистість становить собою цілісність: у нього не має *«понурого песимізму»*, як у Шопенгаура і що притаманне певній

частині інтелігенції. Навпаки, Шевченко втілював віталістичний ідеал людини, життєву силу народу, а тому сам став символом селянства, а відтак – нації. Світогляд Шевченка – це світогляд народу, філософію якого відбив митець у своїх творах. На перший погляд, це світогляд, який має певні протиріччя, проте вони складають систему в поглядах на світ, суспільство, людину, етику, духовність, державність України.

Заторкує дослідник і питання християнства / атеїзму митця, вважаючи, що його «релігійність» відбиває релігійність народу, його віру в те, що *«колись страждання не буде, а буде щастя»*. Поет не визнавав фатуму, безоглядної покірливості, пасивності. На думку Винниченка, *«Шевченко, як і народ, не філософствує для філософії, а релігія у нього не для релігії... У нього все для того, щоб не було страждання, знуцання над братами, щоб не було голоду, холоду, болю»*. З цими питаннями митець звертається до Бога як до всемогутньої сили. Ця сила в його концепції є *«силою всеблагою»*, силою, що мала панувати на землі і невід'ємна від правди і справедливості, а тому не сприймав фаталістичної невблаганності долі, покори, пасивного очікування долі. Шлях і покликання людини на землі – не поклоніння фатальній долі, не відчай і пасивність, а активність, боротьба за щастя, гармонію у світі і душі людини.

Як прихильник соціалістичної доктрини, Винниченко-критик оперує риторикою тодішніх соціал-демократичних постулатів: кріпосництво, експлуатація, класи, ненависть, соціальна нерівність, капіталізм, буржуазія. Відповідно ця семантика знайшла своє вираження в його статті: *«Вслухайтесь у його голос, коли він говорить про гнобителів і пригноблених... Тут не один поетичний талант, тут не уміння переказати у віршовій формі свої почуття – тут виношені в серці віки кривд, образ»*. Проте у дослідника перемагає гуманістична концепція у розгляді художньої творчості поета; він відзначив, що Шевченко *«протестує проти всякого знуцання людини над людиною»*. Поет сформував свою концепцію гуманізму: це активне людинолюбство, це заперечення зла у світі, перебудова світу на засадах християнської любові, віри і надії. Художньою стратегією Кобзаря було заперечення антилюдяного світу, а в своїх творах він виступає як *свідок* жорстоких часів кріпацтва. Це було не пасивне

сприймання зла, не безсторонній погляд митця, а голос заперечувача насильства, несвободи народу, голос в оборону скривджених. Ось чому були близькими читачам його спостереження над пануванням кривди у світі, доля матері-покритки і її дитини, *«ненависть проти властителів-кріпаків, проти зловживаючих цією своєю владою»*. Цю боротьбу з кріпацтвом В.Винниченко називав *«оправданою і благородною»*.

У концепції В.Винниченка Т.Шевченко – великий гуманіст людства. Ось чому він постійно звертався до теми родини, кохання, шлюбу: *«Скільки гнівної туги виливається в посланнях до нареченої Ликери, коли він пише про «моральних людей», які глузують з кохання, любові з найкращих інтимних паруваль і переживань, коли тільки вони не укладаються в загально прийняті форми і шаблони»*. Критик закликав рецепієнтів перечитувати в *«Кобзарі» «ідилічні сцени кохання, перейняті ліричним настроєм, що вириваються у поета як вираз власних почуттів та переживань»*. В уяві поета любов як невід'ємний складник онтології буття людини дає їй відчуття повноти особистого буття, виводить її за межі буденного і вселяє віру у безсмертя душі людини. У цьому контексті ключовою фігурою у творчості Шевченка є образи матері та її дітей: *«У нашій раї, на землі / Нічого кращого немає, / Як тая мати молодая / З своїм дитяточком малим»*.

В.Винниченко звернува увагу на питання етики, які порушував Шевченко, у творах якого панує краса і духовність. На відміну від багатьох романтиків, поет не захоплювався *«кислою тугою самотніх душ, ні надutoю гордістю свого маленького «я», ні туманної, невиразної скарги «непризнаного генія»*. Як романтик, він талановито змалював непересічні характери, наповненні великими почуттями, стражданнями і любов'ю. Шевченка критик протиставив тогочасному модернізму, який плекав індивідуалізм, самотність, безнадію, недокровність, що їх зумовила урбанізація в Європі. Лірика Тараса Шевченка наповнена людяністю, добродіянням, волелюбними ідеалами. Тому вона знаходить відгук у широкого кола читачів. У висновку автор статті підкреслює: *«В його особі історія зареєструвала той стан нації, в якому вона тоді перебувала»*.